

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВІЙСЬКОВО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

У статті аналізується динаміка розвитку відносин України і Російської Федерації у сфері військово-промислового комплексу. Спираючись на результати переговорного процесу, даних статистики, тенденцій загального розвитку українсько-російського співробітництва, автор виокремлює основні етапи трансформації відносин у сфері ВПК, проблеми та досягнення, що сприяли розвитку чи згортанню даного виду співпраці.

Ключові слова: промисловий комплекс, переговорний процес, дані статистики, тенденції загального розвитку, українсько-російське співробітництво.

До найважливіших питань україно-російських відносин належить воєнно-технічне співробітництво. Це обумовлено перебуванням України і Росії у складі колишнього СРСР та участю у створенні його ВПК. Протягом тривалого часу будувались оборонні підприємства і створювались відповідні науково-дослідні інститути. Заохочувалась та фінансувалась науково-дослідна робота вузів. Прикладом чому можуть слугувати ряд вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів, виробничих об'єднань. Радянський Союз вкладав величезні кошти в розвиток оборонного комплексу і тому постійно займав провідні місця в розробці та торгівлі зброєю. Лише у 1987 році Москва уклала контрактів на 22 млрд доларів США [1].

Вивченню цього питання приділяється значна увага. Щорічно в Україні та Російській Федерації виходить значна кількість публікацій інформативного та аналітичного змісту. Серед них привертають увагу дослідження Національного інституту стратегічних досліджень України. Так С. Савін – співробітник відділу зовнішньополітичних стратегій, у своїй аналітичній доповіді відзначає важливість для економіки України та необхідність кооперації у сфері ВПК з Російською Федерацією, але одночасно говорить про згортання такої роботи з боку самої Росії, що автоматично штовхає Україну до пошуку нових партнерів у світі [2]. Дещо іншої думки екс-спікер Верховної Ради України В. Литвин. Він вважає, що співпраця країн у даному секторі просто життєво необхідна, проте дистанціювання Росії від України обумовлено прагненням останньої до інтеграції у структури НАТО [3]. Більша частина науковців схильна просто розглядати тенденції розвитку ВПК двох держав з точки зору конкуренції на світових ринках торгівлі (Л. Горячева, І. Коротченко, А. Млягин та ін.).

Проте робіт, які б узагальнювали весь матеріал, недостатньо. Більшість дослідників звертає увагу на окремі аспекти співпраці, не проводить паралелей між внутрішньополітичними змінами та загальносвітовими тенденціями розвитку. Зважаючи на це, необхідність продовження вивчення проблеми розвитку українсько-російських відносин у сфері військово-промислового комплексу не викликає сумніву.

Метою статті є вивчення динаміки розвитку українсько-російських відносин у сфері військово-промислового комплексу. Засобом її досягнення є вирішення таких завдань: аналіз проблем, з якими зіткнулися держави після розпаду СРСР у сфері ВПК; порівняння стану розвитку ВПК в Україні та Російській Федерації, з'ясування причин відмінностей; розкриття основних напрямків співпраці та їх еволюції у часі. При написанні статті було використано широке коло статистичних даних, аналітичних довідок, двосторонніх угод, матеріалів української та російської періодики.

З проголошенням незалежності республік колишнього Радянського Союзу питання функціонування військово-промислового комплексу набрало значної актуальності. З 1991 року цей комплекс виявився розподіленим між колишніми республіками, а Україна і Росія отримали його найбільші частки. Приблизно з 55 тисяч підприємств, заводів, конструкторських бюро та науково-дослідних інститутів колишнього Союзу в Російській Федерації опинилось 73% на Україні 14%. З 7 тисяч підприємств, задіяних безпосередньо у виробництві військової техніки і зброї, на території Росії знаходиться 1000. А самостійність ВПК дорівнювала 18%, інше – у кооперації з колишніми республіками СРСР. Україна отримала 150 галузевих науково-дослідних установ та 1844 підприємства [4].

Більшість продукції, що вироблялась, йшла на експортні потреби і це не дивно. Прибутки від продажу зброї коливаються в межах від 200 до 800%. Крім того, за розрахунками західних експертів, кожен мільярд доларів, витрачений на розвиток ВПК, створює 50 тисяч робочих місць у цій галузі та 125 тисяч у суміжних сферах [5].

Але отримавши підприємства, країни опинились перед необхідністю їх реорганізації. І в Україні, і в Російській Федерації на фоні загальної економічної кризи відбувався спад у виробництві ВПК. На 1999 рік майже 80% галузі стали банкрутами, було загублено близько 300 виробничих технологій [6]. Беззмінність даної ситуації загрожувала відставанням від зброї західних країн на 2 – 3 покоління.

Враховуючи ці обставини, між Урядом України та Урядом Російської Федерації було проведено ряд переговорів та підписано угоди: «Про військово-технічне співробітництво», «Про загальні умови та механізми підтримки розвитку виробничої кооперації підприємств і галузей» та ін. За ними передбачалось збереження та розвиток кооперативних зв'язків, уніфікація правової бази.

Дані зміни відразу вплинули на процес товарообміну. В Україні відновилося виробництво зарядно-пускових механізмів, окремих приборів, систем, агрегатів, що використовуються Росією при зборці ракетного комплексу С-300. З України Росія отримувала радіолокаційні станції ППО, комплектуючі до засобів зв'язку. В Україну надходять комплектуючі до танків, ракет і літаків. Так, українська корпорація «Мотор Січ» при виготовленні продукції використовує 2/3 комплектуючих, виробники яких не є українськими. Лише з Російської Федерації надходить 75% електроніки і 38% матеріалів [7]. Необхідність україно-російського співробітництва добре виражає показник номенклатурних поставок. За ним Україна у 1996 році отримала 8163 найменувань, а Росія 7228 [8].

Та перші етапи співробітництва показали обмеженість і невідповідність реальним можливостям. Причина цьому – відсутність сприятливого інвестиційного клімату, низька конкурентоспроможність продукції, недосконалість організаційно-виробничих форм, відсутність ефективної нормативно-правової бази і дійового механізму управління. Допмагаючи створювати озброєння, Україна і Росія стали конкурентами. Однотипність продукції та поставка її на ті ж самі ринки зіграли негативну роль. Київ і Москва починають розвивати партнерство з третіми країнами, використовуючи їх комплектуючі при зборці своєї продукції [5]. Беручи ж до уваги усіх покупців української військової продукції, можна стверджувати, що на західному ринку попитом вона не користується. А співпраця у виробництві зброї малоймовірна через несумісність стандартів. Надбані тенденції до зменшення залежності від поставок російських комплектуючих та збільшення підприємств з кінцевим циклом виробництва були призупинені в 2001 році. Це обумовлено рядом причин. За останні 5 років кількість українських підприємств, що виконують експортно-імпорتنі операції з російським ВПК, зменшились з 250 до 40 – 50 [1]. До того ж на світовому ринку зброї відбулись зміни. Увага почала приділятися не завершеним системам – танкам, ракетам, системам ППО, а елементам, що удосконалюють високоточні системи та вузли, перетворюючи звичайну зброю на високоточну. Дані зміни були

закріплені на всесвітній виставці зброї IDEX-2001. Враховуючи це, між Україною і Російською Федерацією було підписано Угоду «Про збереження спеціалізації підприємств, виробляючих військово продукцію», що стосувалася близько 200 підприємств ВПК обох країн [1].

Тенденції наступних років показали певне зрушення, проте воно виявилось короткотривалим. Політичні кризи 2004, 2013 років негативно позначилися на розвитку військово-промислового комплексу. Відразу після подій 2004 р. Російська Федерація обирає курс на повне заміщення комплектуючих, що надходили з України, та замикання циклів виробництва. Співпраця продовжувалась лише в тих напрямках, що не могли бути розірвані швидко, вимагали створення власних підприємств, перезняття технологій. За словами співробітника відділу зовнішньополітичних стратегій Національного інституту стратегічних досліджень С. Савіна: «Військово-промисловий комплекс є важливою сферою економічної кооперації України і Росії. Потужні коопераційні зв'язки із російськими підприємствами мають більшість українських заводів і конструкторсько-виробничих об'єднань, що працюють у сфері ВПК. Серед них можна назвати ДП “Завод ім. Малишева”, КП “ХКБМ ім. Морозова”, ВАТ “Топаз”, ДП ДК КБ “Луч”, ДГО Концерн “Техвоєнсервіс”, КП Науково виробничий комплекс “Іскра” тощо. Завдяки більшій самодостатності, Росія намагається обмежувати і дозувати кооперацію з Україною у сфері виробництва озброєнь. Це узгоджується із обраною РФ стратегією розвитку власного виробництва зброї та підвищення самодостатності вітчизняного ВПК. Для України це означає поступове згортання коопераційних зв'язків, гальмування або навіть саботування РФ окремих проектів. За оцінками деяких експертів, втрати України від згортання оборонної кооперації з РФ можуть скласти біля 200 млн доларів щорічно. Це актуалізує питання розширення співробітництва України у цій сфері з НАТО». Необхідно зазначити, що незважаючи на поступовий розрив кооперації, за даними Стокгольмського інституту досліджень миру, Україна увесь час входила до десятки найбільших країн експортерів зброї.

З початком військового конфлікту на Сході України Президент України П. Порошенко заборонив будь-яку співпрацю у сфері військово-промислового комплексу з Російською Федерацією. На подібні заяви президент Росії В. Путін відзначив бажання продовжити цей вид роботи оскільки: «Дві третини її (України) підприємств-суміжників перебувають у нашій країні, у Росії. І ми з вами прекрасно розуміємо, що можливий розрив коопераційних зв'язків може стати критичним для оборонно-промислового комплексу України, для людей, зайнятих у цій галузі, і для їх сімей».

Отже, з розпадом Радянського Союзу, Україна активізує співробітництво з Російською Федерацією у сфері військово-промислового комплексу. Такі перспективи давали змогу розвивати галузь, не втрачаючи наукового і виробничого потенціалу. Це було зумовлено як технологічними, так і економічними причинами. Україна і Росія мали однотипну продукцію, єдині стандарти, ринки збуту. Держави мали будувати військово-технічну політику в жорстких умовах виживання ВПК, враховуючи нові правила конкуренції. Україна вбачала в Російській Федерації не лише іншу половину розірваної системи, але й партнера, інвестора. Одночасно Київ і Москва не могли окремо протистояти по всьому спектру технологічних напрямків за умови, коли навіть розвинені у воєннотехнічному плані країни поєднують свої зусилля у вирішенні даних питань. Все це вимагало розвитку співробітництва. Проте однотипність продукції стала і каменем спотикання. Будучи присутніми на одних і тих же ринках збуту, Україна та Росія починають конкурувати один з одним. Незважаючи на різні територіальні, ресурсні, економічні категорії, вони входили до десятки світових лідерів з продажу зброї і перерозподіл цих ринків (в умовах різновекторної зовнішньої політики) ставав неминучим. Країни починають замикати цикли виробництва та переходити на самостійне виготовлення продукції військового призначення. Значних успіхів у цьому досягла Російська Федерація. Вона

активно розгорнула фазу реіндустріалізації, активізувала політику по запрошенню на роботу іноземних спеціалістів різних напрямків та галузей, особливо з оборонних підприємств України. Приводом для остаточного припинення цього виду співпраці став військовий конфлікт на сході України. У 2014 р. Україна офіційно припинила будь-які види співробітництва у військово-промисловому комплексі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коротченко И. Россия готова к борьбе за рынки вооружения / И. Коротченко // Независимая газета. – 2001. – 22 мая. – С. 1-2.
2. Савін Економічні відносини України та Росії в контексті інтеграції та структуризації / С. Савін // Сайт Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – К., 2009. – Режим доступу : http://old.niss.gov.ua/Monitor/januar2009/22.htm#_ftn6<http://www.rb.com.ua/upload/medialibrary/PRAspektRUSS2011.pdf>. – Назва з екрану. – Дата остан. модифікації : 10/07/2009.
3. Литвин В. Співпраця України та РФ у сфері ВПК є перспективною / В. Литвин // jeunews [Електронний ресурс]. – К., 2009. – Режим доступу : <http://jeunews.com.ua/news/d0/38012><http://www.rb.com.ua/upload/medialibrary/PRAspektRUSS2011.pdf>. – Назва з екрану. – Дата остан. модифікації : 10/11/2009.
4. Сунгуровский Н. Российский вектор в военно-технической политике Украины / Н. Сунгуровский // Зеркало Недели. – 2001. – 24 марта. – С. 4.
5. Міхєєв Ю. Воєнно-технічні аспекти стратегічного партнерства України в межах СНД / Ю. Міхєєв // Нова політика. – 1999. – № 4. – С. 5-8.
6. Млягин А. Зачем России торговать оружием / А. Млягин // Новый Век. – 1999. – № 41. – С. 20-22.
7. Горячева Л. Украина и региональная структура мирового рынка оружия / Л. Горячева, Ю. Сафулин // Экономика Украины. – 1997. – № 8. – С. 71-80.
8. Україна-Росія, 1990 – 2000 рр.: Документи і матеріали / [Ред. кол.: О.О. Чалий, Г.В. Беденніков та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 776 с.

А.Н. Романуха

Развитие украинско-российских отношений в сфере военно-промышленного комплекса

В статье анализируется динамика развития отношений Украины и Российской Федерации в сфере военно-промышленного комплекса. Опираясь на результаты переговорного процесса, данных статистики, тенденций общего развития российско-украинского сотрудничества, автор выделяет основные этапы трансформации отношений в сфере ВПК, проблемы и достижения, способствовавшие развитию или свертыванию данного вида кооперации.

Ключевые слова: промышленный комплекс, переговорный процесс, данные статистики, тенденции общего развития, украино-российское содружество.

О.М. Romanukha

The Development of Ukrainian-Russian Relations in the Military-industrial Complex

The article draws attention to the dynamics of the relations between Ukraine and the Russian Federation in the field of military-industrial complex. Based on the results of the negotiation process, data statistics, trends overall development of Ukrainian-Russian cooperation author singles out the main stages of transformation relations in the defense industry, challenges and achievements that contributed to the development or minimize this type of cooperation.

Key words: industrial complex negotiation process, statistics, trends in the overall development of the Ukrainian-Russian community.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2014.